

FOKUS: KRIGEN OG FORSKNINGEN

Overraskelser kommer sjelden alene. Om misforståelser, myter og invasjonen av Ukraina

Torbjørn L. Knutsen

*Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet (NTNU), Trondheim***Sammendrag**

Russlands invasjon av Ukraina kom som julekvelden på kjerringa. Blant hovedårsakene til mange observatørers måpende overraskelse var inngrodde forestillinger, faste forventninger og vante antagelser om interstatlige forhold. Mange av disse har lenge vært vedlikeholdt av en såkalt nyrealistisk tilnærming til internasjonal politikk. Denne artikkelen begynner med å identifisere nyrealismens betydelige blindsoner. Den belyser deretter et sentralt tema som nyrealismen systematisk overser: hvordan særegne styreformer og tankesett internt i stater som Russland og Ukraina har utviklet seg etter den kalde krigens slutt. Russlands særegne styreform – her betegnet som Putins nypatrimoniale regimetype – har formet den russiske beslutningen om å invadere Ukraina. Denne styreformen har også vært en årsak til overraskelser på russisk side: ikke minst Putin-regimets feilvurdringer om ukrainernes motstand, Vestens bistand og krigens generelle gang. Artikkelen avslutter med å drøfte forskjellige former for feilvurderinger. Den spekulerer også om hvorfor amerikanernes vurderinger var gode i forkant av krigen, mens land som Tyskland og Frankrike, som hadde samme empiri som USA, var uenige med amerikanerne og vurderte Putins intensjoner annerledes.

Nøkkelord: internasjonal politikk · nyrealisme · nypatrimonialisme ·
Russland · Ukraina · etterretningssvikt · etterretningsanalyse

Kontaktinformasjon: Torbjørn L. Knutsen, e-post: torbk@ntnu.no

©2022 Torbjørn L. Knutsen. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>), allowing third parties to copy and redistribute the material in any medium or format and to remix, transform, and build upon the material for any purpose, even commercially, provided the original work is properly cited and states its license.

Citation: Knutsen, T. L. (2022). Overraskelser kommer sjelden alene. Om misforståelser, myter og invasjonen av Ukraina. *Internasjonal Politikk*, 80(4), 412–430. <http://dx.doi.org/10.23865/intpol.v80.5129>

Russlands militære invasjon av Ukraina kom som lyn fra klar himmel. I dagene og ukene etter 24. februar 2022 fulgte den ene overraskelsen etter den andre. De russiske spesialstyrkene som skulle erobre Antonov-flyplassen like nordvest for Kyiv, mislyktes. Den mektige kolonnen med stridsvogner som skulle erobre Kyiv, kjørte seg fast. Ukrainerne mobiliserte uventet motstand. President Volodymyr Zelenskyj stod frem som en leder av internasjonalt format.

Denne artikkelen skal drøfte politiske overraskelser. Den skal rette søkelyset på inngrodde forestillinger, faste forventninger og etablert informasjon som støtter opp om dem; på brå hendelser som kullkaster vante antakelser; på ny informasjon som brått må hankes inn; og på skillelinjen som etableres mellom de som «tok feil» om Putins intensjoner og de som «hadde rett».

Ukraina-krigen viser at denne skillelinjen er relativ. For når det kommer til stykket, var det feilberegninger og overraskelser på alle sider. Denne artikkelen skal først drøfte hvorfor mange vestlige observatører tviholdt på tanken om at Putin var en rasjonelt nyttemaksimerende statsleder og lenge avviste tanken om en russisk invasjon. Deretter skal den ta for seg Putin-regimets invasjonsforberedelser og drøfte mulige årsaker til at russerne overvurderte sine egne militære kapabiliteter og undervurderte ukrainernes forsvarsevne. Endelig skal den undersøke hvorfor europeiske statsledere avviste amerikanernes gjentatte advarsler om russiske invasjonsplaner.

Statsvitere og rasjonalitetens grenser

Det er naturlig å begynne med John Mearsheimer, som elegant har fremholdt i flere år at Ukraina-krisa til syvende og sist er Vestens skyld. Argumentet hans er basert på en enkel maktbalanseteori – blant IP-akademikere kjent som «offensiv nyrealisme».

Mearsheimer (2014, 2022) fant årsakene til Ukraina-krisa i begivenhetene som fulgte etter Sovjetunionens kollaps. I en tid da Russland lå nede for telling, fremstod USA som den kalde krigens seierherre og la opp til en ekspansjonistisk politikk for Europa langs tre linjer: en militær linje som fikk uttrykk i utvidelse av NATO; en økonomisk linje som omfattet en utvidelse av EU; og en ideologisk linje som gikk ut på å omdanne de gamle kommuniststatene i øst til demokratier. Denne politikken ble annonsert i en ny sikkerhetsdoktrine som Clinton-administrasjonen kalte en strategi for «utvidelse og engasjement». Disse utvidelsene ville skape et stabilt Europa fordi demokratier kriger ikke mot hverandre, het det i Clinton-administrasjonens strategiske dokument (White House, 1996).

Denne politikken bekymret russerne. Fra deres ståsted innebar amerikanernes engasjementspolitikk at Vesten ekspanderte inn i den russiske innflytelsessfæren i Sentral-Europa. Den ødela buffersonen Stalin hadde etablert i sluttspillet av andre verdenskrig, og fjernet russernes muligheter for et dybdeforsvar mot Europa. Putin advarte Vesten mot denne ekspansjonen ved flere anledninger. Hans krasse advarsel på sikkerhetskonferansen i München i 2007 overrasket vestlige ledere.

Russlands invasjon av Georgia i 2008 var uventet. Okkupasjonen av Krym i 2014 tok europeerne på senga.

Det følger av Mearsheimers resonnementet at dersom USA og Vesten hadde hatt bedre kunnskap om interstatlige forhold, oppfattet Putin riktig, tatt advarslene hans til følge, vært ettergivende og gitt løfter om at Ukraina aldri skulle bli medlem av NATO, kunne krigen i Ukraina ha vært unngått. Men kunne den det?

Nyrealismens mangler

Ett problem med Mearsheimers nyrealisme er at den retter oppmerksomheten kun mot stormakter. Den tar ikke småstater med i analysen. Den overser landene i Øst-Europa og tar ikke hensyn til at disse er selvstendige aktører med egne politiske interesser. Nyrealismen nekter småstatene agens, som det heter. Den overser det faktum at etter Sovjetunionens sammenbrudd rundt 1991, ønsket småstater i Øst-Europa å unnslipe russisk dominans. Småstatene utnyttet situasjonen mens Russland var svakt og kaotisk. De tok amerikanerne på ordet og stilte seg i kø for å bli medlemmer av NATO og EU. Fra et systemisk perspektiv kan effekten av dette se ut som vestlig ekspansjon østover. I virkeligheten var det slik at stater i det tidligere Øst-Europa flyktet vestover.

Et annet problem med nyrealismen er at den betrakter stater som hardkokte egg. Den tar ikke hensyn til det som foregår i den organiske substansen innenfor det harde skallet. Den ser bort fra forskjeller i stormaktenes økonomiske system eller politiske regimetype. Den antar at kapitaliststater og kommuniststater oppfører seg på samme måte i det internasjonale systemet; at den sikkerhetspolitiske adferden til diktaturer og demokratier er lik. Årsaken til denne forestillingen er en antagelse om at alle stater er rasjonelle; at de resonnerer likt når de blir utsatt for like impulser fra de internasjonale omgivelsene, og at de oppfører seg likt. Historisk utvikling og politisk kultur spiller ingen rolle. Nyrealistene skjærer alle stormakter over én kam.

Dette berører et tredje og siste problem: Nyrealismen er til syvende og sist ikke noen politisk teori, men en økonomisk modell. Den ser stormakters konkurranse i et internasjonalt system som en parallell til dominerende firmaers konkurranse i et fritt, men oligopolpolitisk marked. Med utgangspunkt i forestillinger om noen få store, nyttemaksimerende firmaer som konkurrerer om posisjon og fortjeneste på et fritt marked, tolker nyrealismen stormakters konkurranse og makt og innflytelse i et anarkisk system (Waltz, 1979, s.105–106).

For Mearsheimer er Russland og USA de avgjørende aktørene. For ham spiller Ukraina en forbausende liten rolle i Ukraina-krisa. Mearsheimer betrakter videre Russland/Putin som en nyttemaksimerende investor som, når han forstår at styrkeforholdet mellom Russland og Ukraina er om lag 3:1, ser at det fullt mulig å holde en krig gående på lavt bluss i Donbas-regionen, men at en militær invasjon av Ukraina vil koste mer enn den russiske økonomien kan bære. En invasjon vil medføre kostnader som ligger skyhøyt over enhver gevinst som Putin kan ha håp om å innkassere i form av økt sikkerhet. I et foredrag for Den norske Atlanterhavskomiteé tidlig i februar

2022, gjentok Mearsheimer at det var Vesten som hadde skylda for krise og krig i Ukraina, og la til at et russisk angrep ville være et irrasjonelt tapsprosjekt og derfor ikke ville finne sted (Den norske Atlanterhavskomiteé, 2022).

Alternative analyser

Det er verd å repetere og kritisere Mearsheimers argument. For det første fordi både statsvitere og statsledere aksepterte premisset om at Putin var en rasjonell og nyttemaksimerende politiker. For det andre fordi en kritikk tjener til å identifisere dette argumentets blindsoner. Og for det tredje fordi det får frem at analytikere i CIA tenkte helt annerledes. Den nyrealistiske tilnærmingen beveger seg på det internasjonale systemnivået; den tar lite hensyn til staters interne styresett eller statsledernes ambisjoner og psykologi. CIAs analytikere la imidlertid vekt nettopp på disse interne faktorene som lå i nyrealismens blindsoner – på Russlands særegne styresett, Putins personlighet og ambisjoner. Og de endte opp med en helt annen vurdering av situasjonen enn Mearsheimer. De konkluderte med at en russisk invasjon av Ukraina var svært sannsynlig.

Allerede våren 2021 drøftet amerikansk og britisk etterretning satellittbilder som viste økende konsentrasjoner av russiske styrker i Belarus, like nord for grensen til Ukraina. De var i villrede om russernes hensikter. Men så festet CIAs analytikere seg ved en artikkel Putin publiserte på den russiske regjeringens hjemmeside i juli 2021: «Om Russlands og Ukrainas historiske enhet.» Den presenterte et oppsiktsvekkende argument om at Ukraina ikke er noen selvstendig stat, men at Ukraina sammen med Belarus og Russland utgjør ett historisk folk. Ukraina ble etablert som selvstendig stat av Lenin og bolsjevikene ved en misforståelse i det kaotiske kjølvannet etter den russiske revolusjonen og innlemmet i Sovjetunionen, hevdet Putin (2021). Med Sovjetunionens oppløsning skulle Ukrainas selvstendighet ha forsvunnet. Hadde det ikke vært for at en korrump, vestvendt, anti-russisk, nynazistisk elite tok kontroll over det ukrainske statsapparatet og hindret det ukrainske folket i å vende tilbake til den autentiske, russiske treenighet, fortsatte han.

Dette argumentet kastet nytt lys over styrkeoppbyggingen i Belarus. CIAs analytikere gransket Putins tidligere taler og pressekonferanser og sporet utviklingen av tankesettet hans om russisk enhet. De la merke til at dette tenkesettet skjøt fart i 2014 (i forbindelse med invasjonen av Krym) og fikk sitt foreløpig fyldigste uttrykk i Putins artikkel fra juli 2021. De mente å ha sporet utviklingen av Putins verdensanskuelse. De «konkluderte med at Putin, som var nær med å fylle 69 år, forstod at dersom han skulle befestе sitt ettermæle som en av Russlands store ledere, [...] begynte han å få dårlig tid» (Harris et al., 2022).

I løpet av august og september samlet amerikansk etterretning inn systematisk informasjon. Det trådte etter hvert frem en situasjonsforståelse som var såpass entydig at CIA-direktør William Burns i oktober presenterte den for president Biden og medlemmer av USAs nasjonale sikkerhetsråd. Biden sendte Burns til Moskva for å få de russiske lederne til å forstå at amerikanerne var fullt klar

over Putin-regimets invasjonplaner. Han ble møtt med likegyldighet. Samtidig reiste utenriksminister Antony Blinken og etterretningsdirektør Avril Haines til Europa: Blinken for å advare Ukrainas president Zelenskyj, Haines for å orientere USAs allierte i NATO. Budskapet fikk en blandet mottakelse i både Kyiv og Brussel.

Styreform og tankesett i Russland og Ukraina

CIA-analytikere kom på sporet av de russiske invasjonsplanene ved å drøfte Putins psykologi, politiske ambisjoner og særegne styresett, og følge dem opp med systematisk innhenting av etterretningsdata. Kan de samme faktorene – styresett og psykologi – også bidra til å forklare hvorfor europeiske statsledere avviste CIA-analyser? Og kan de sette oss på sporet av årsakene til Putins feilvurderinger? For å besvare disse spørsmålene er det nødvendig gå tilbake til Sovjetunionens sammenbrudd i 1991 og begivenhetene som fulgte i årene etterpå – slik Mearsheimer også gjør. Men istedenfor å drøfte det hele fra stormaktens perspektiv, skal vi heller rette oppmerksomheten innad i statene det gjaldt.

Da Sovjetunionen kollapset, etterlot den seg 15 uavhengige stater. Flere av dem (blant dem Ukraina) erklærte seg straks som suverene republikker. Men de samarbeidet tett, blant annet i Samveldet for uavhengige stater (SUS). Lederne av Russland og Ukraina (Boris Jeltsin og Leonid Kravtjuk) satte i gang økonomiske og politiske reformer for å bygge nye samfunn etter kommunismens kollaps. Under innflytelse av liberale rådgivere, fjernet de kommunistpartiets politiske monopol og erstattet den gamle plan- og kommandøkonomien med et økonomisk system basert på det frie markedets prinsipper. Reformene førte imidlertid ikke til det åpne og stabile samfunnet de to statslederne hadde forventet. De førte til katastrofe.

Politisk frihet førte riktignok til flerpartisystemer i begge landene, men de nye partiene var ofte dårlig organiserte døgnfluer, etablert rundt karismatiske individer. Ordskiftet var kjennetegnet av krangling og politikken av handlingslammelse.

Økonomisk frihet førte til at de to lederne la ut statseiendommer for salg. Enorme besittelser som den sovjetiske staten hadde disponert i et halvt århundre, ble kjøpt av private aktører med gode kontakter i politikk og finans. På kort tid samlet det seg enorme rikdommer i hendene på noen få, stadig mer styrtrike individer. Det vokste raskt frem en søkkrik oligarkisk elite som øvet økende kontroll over kapital, bank- og finansvesen. Enkelte næringer ble rene monopoler. I løpet av det urolige 1990-tallet overførte oligarkene stadig større deler av disse rikdommene ut av landene og investerte dem i Vesten.

Politisk og økonomisk reform drev Russland og Ukraina inn i korrupsjon, inflasjon, oligarker, kapitalflukt, knapphet, økonomisk ulikhet, nød, politisk krangling og sosial konflikt. I Jeltsins siste år ved makten var enkelte russiske storbyer rene slagmarker, hvor mafiøse bander slåss om makt og innflytelse.

Økonomi og politikk i Russland

Da Putin tok over som Russlands leder i 1999, stod han overfor kolossale oppgaver. Et av hans første grep som president var å arrangere et møte med Russlands rikeste oligarker. Tidlig i 2000 gjorde han det klart at han ventet oligarkenes støtte, men at de ut over dette ikke skulle blande seg inn i landets politikk (Hale, 2010, s. 37). Til gjengjeld skulle Putin la oligarkene i fred.

Dette var et tilbud oligarkene ikke kunne avslå.¹ Putin hadde hele den russiske ordensmakten til sin disposisjon. I tillegg hadde han en ressurs Jeltsin ikke hadde hatt: et robust nettverk av mektige medspillere. De fleste av dem var gamle kolleger fra Putins tid som KGB-offiser i Øst-Tyskland og etterretningsbyråkrat i St. Petersburg. Da han ble president, trakk Putin gamle kjenninger inn i sentrale stillinger i den russiske ordensmakten. Sergei Narysjkin og Aleksander Bortnikov ble ledere for henholdsvis Russlands interne og eksterne etterretningstjenester. Sergei Shoigu ble forsvarsminister. Nikolai Patrusjev ble Putins sentrale sikkerhetsrådgiver (Taylor, 2011, 2018). Disse mennene ble kjent som Putins *siloviki* eller *securocrats*.

Ved hjelp av hardhendte *securocrats* og lydige oligarker klarte Putin å gjenreise Russland. Takket være stigende energipriser, hadde Russland gode inntekter på eksport av olje og gass. Økonomien ble stadig bedre i løpet av de første årene Putin satt ved makten, og russerne feiret Putin som nasjonens redningsmann. Det så med ett lysere ut. Det russiske parlamentet hadde debatter mellom flere partier, og det ble avholdt regelmessige valg i landet. Observatører i Vesten uttrykte forsiktig optimisme om Russlands fremtid og betegnet Russland som et «overgangsregime» eller et «hybridregime» (Diamond, 2002). De parlamentariske prosessene opererte imidlertid innenfor stadig trangere rammer. Det demokratiske ordskiftet stakk ikke særlig dypt. Under overflaten samlet Putin makt og autoritet i egne hender.

Økonomi og politikk i Ukraina

Russland og Ukraina hadde samme utgangspunkt. Økonomien gjennomgikk den samme utviklingen. Begge landene utviklet en korrump markedsøkonomi dominert av søkkrike oligarker. Politikken utviklet seg imidlertid annerledes. Den politiske makten i Ukraina ble ikke så konsentrert som i Russland. Det utviklet seg én politisk skillelinje som raskt ble særdeles viktig i ukrainsk politikk. Den splittet den russisktalende befolkning øst og sør i landet fra den ukrainsktalende majoriteten i de sentrale områdene rundt hovedstaden Kyiv og lenger vest. Splittelsen gjenspeilet seg i nasjonalforsamlingens debatter og i valg. Da president Kutsjma gikk av i

¹ De aller fleste oligarkene tok imot Putins tilbud og holdt seg til avtalen. En av dem som ikke gjorde det var Mikhail Khodorovskij – eieren av oljeselskapet *Yukos*, og Russland rikeste mann. I 2003 kritiserte han Putins regime og ble arrestert, siktet for svindel og skatteunndragelse. Han ble dømt til ni år i fengsel. Yukos ble erklært konkurs av en domstol i 2006 og selskapets eiendom ble overtatt av den russiske staten.

2004 – under en sky av beskyldninger om økonomisk og politisk korrupsjon – slo denne skillelinjen kraftig inn i presidentvalgkampen og skapte opptøyer og protester.²

Opptøyene nådde et crescendo i «oransjerevolusjonen» i 2004–2005. Den markerte et vendepunkt i Ukrainas utvikling. Landet var like korrupt som Russland, og økonomien dominert av oligarker, men folkelig mobilisering, politisk organisasjon og valg markerte fremveksten av en annen politisk kultur enn i Russland. Ukrainerne hadde en skeptisk holdning til politikerne sine,³ inkludert presidentene, som kunne tape valg og bli skiftet ut.⁴ Kontrasten var tydelig til Russland, hvor det rådet respekt og ærefrykt for politisk makt. Her vant Putins parti valg etter valg. Utviklingen gikk i retning av et stadig mer ortodokst, nasjonalistisk og sentralisert styresett. Da *The Economist* publiserte sin første demokrati-indeks i 2006, reflekterte den denne forskjellen: Ukraina ble betegnet som et «ufullstendig demokrati», mens Russland ble betegnet som et «hybridregime». I årene som fulgte falt Ukraina ned i kategorien for «hybridregime», mens Russland gled stadig dypere ned i kategorien for «autokrati».⁵

Men hva slags autokrati var Russland? Observatørene var uenige (Gel'man & Zavadskay, 2021). Noen betegnet Russland som et «illiberal demokrati» (i Laruelle, 2020). Andre viste til Russland som en autoritær forfatning eller en særegen form for «kompetitiv autoritarianisme» (Levitsky & Way, 2002). Vladimir Gel'man (2016), Pavel Skigin (2017) og andre har blitt slått av likhetene mellom det styresettet som utviklet seg i løpet av Putins år ved makten og de patrimoniale systemene som vokste frem i Europa i overgangen mellom senmiddelalderen og tidlig moderne tid.

Disse observasjonene skinner et interessant lys på Putins Russland: Middelalderens regimetyper ble bygget av store jordeiere som overførte deler av sine

² Situasjonen tilspisset seg i et politisk drama mellom to konkurrerende kandidater: på den ene siden den russlandsvennlige Viktor Janukovitsj, som hadde stor støtte i landets østlige regioner. På den andre siden den europavennlige Viktor Jusjtsjenko som hadde stor støtte rundt Kyev og provinsene lenger vest. Janukovitsj fikk flest stemmer, men Jusjtsjenko insisterte på at valget var rigget, at Janukovitsj var korrupt og at han sammen med russiske agenter hadde forsøkt å ta livet av ham. Beskyldningene ble vurdert av Ukrainas høyesterett, som sa seg enig i at valget var rigget og erklærte resultatet ugyldig. Det ble arrangert et omvalg som Jusjtsjenko vant.

³ En holdning som er reflektert i den ukrainske TV-serien «Folkets tjener», en politisk satire hvor Volodymyr Zelenskyj fremstiller den frustrerte historielæreren Vasily Petrovych Goloborodko, som uventet blir valgt til president og trekkes i alle retninger av korrupte politikere. Serien var voldsomt populær og gikk i tre sesonger på ukrainsk TV (2015–2019). Denne serien var uten tvil springbrettet til Zelenskyjs politiske lynkarriere som førte til at han vant presidentvalget i 2019.

⁴ Janukovitsj tapte valget i 2004/2005 og Jusjtsjenko tapte valget i 2010. Jusjtsjenko måtte se sin gamle rival, den russiskvennlige Janukovitsj, bli ny president og at han begynte å løse båndene som Jusjtsjenko hadde knyttet til Vesten og isteden lage nye avtaler med Russland. Da Janukovitsj i 2014 avvirket Ukrainas assosiasjonsavtaler med EU, reagerte innbyggerne i Kyiv med massive protester i gatene. Disse ble etter hvert så voldsomme at Janukovitsj fant det best å flykte til Russland.

⁵ På de første målingene (i 2006) skåret Ukraina 6,94 på en skala mellom 0 og 10, mens Russland så vidt karret seg over grensen til et «hybridregime» med en skåre på 5,02. I årene som fulgte falt Russlands skåre raskt langt ned på 3-tallet og inn i kategorien for «autokrati». Ukrainas skåre falt aldri under 5,5 og har forblitt i *Economist*s kategori for «hybridregime».

anselige landområder (*patrimonium*) til trofaste støttespillere (Weber, 1922, s.1020ff). Putins regime baserer seg naturligvis ikke på fordeling av jord; han har praktisert en moderne form for patrimonialisme som omfatter fordelingen av andre verdifulle ressurser – store selskaper for olje og gass, jernbane og annen infrastruktur, eiendom og finans med mer. Slike patron–klientforhold, som er kjent fra flere utviklingsland, går under betegnelsen ny-patrimonialisme. Skigin (2017) forklarer overbevisende hvorfor betegnelsen passer rimelig godt på Putins Russland. Begge antyder hvordan patron–klientforhold kan fordreie kommunikasjon og informasjonstilgang, og ha en uheldig påvirkning på politiske prosesser.

Putins patrimoniale problemer

Disse tankene er ikke helt nye. Allerede Aristoteles nevnte at der makten er konsentrert rundt én person, kan politikken gjøre brå kast. Styret kan være godt så lenge herskeren er klok; men dersom han er mindre begavet, kan det gå riktig ille. Machiavelli er enig. Han utbroderer poenget og bidrar med flere råd til eneveldige statsledere. Ett av dem er at han må velge kloke og trofaste rådgivere og lytte til deres argumenter i åpne diskusjoner (diskusjonene må imidlertid ikke være offentlige, de må foregå bak lukkede dører). Der kan argumenter brynes mot hverandre, drive frem de beste argumentene og dertil bringe ut variert og ny informasjon (Machiavelli, 1961, kap. 21–23).

Putin har ikke fulgt dette rådet. Om han har valgt kloke rådgivere er uklart. Men han har ikke tillatt åpne diskusjoner, og han har fått verken gode argumenter eller variert og full informasjon. Mye av årsaken til dette ligger i et styresett der Putin er sjef, og hvor han omgir seg med personer som ikke bare er ministre og rådgivere, men også hans klienter. De omgir seg, i sin tur, med medarbeidere, rådgivere, analytikere og saksbehandlere som er deres klienter. I et slikt system, hvor alle skylder sin stilling til en patron på nivået over, vil usikkerhet, smiger og opportuniste lett fordreie informasjon som sendes oppover i systemet. Saksbehandlere på lavere nivåer, som er redd for egen karriere, kan nøle med å sende dårlige nyheter til sine overordnede i frykt for å falle i unåde. De kan isteden falle for fristelsen til å pynte på budskapet.

Dersom det på flere nivåer sitter saksbehandlere som ønsker å sikre seg selv, vil informasjonen som til slutt når politisk nivå, i beste fall være lett misvisende; i verste fall vil den være i strid med tingenes tilstand. I så fall vil statslederne ta beslutninger ut fra et illusorisk bilde av virkeligheten. Det later til at dette har skjedd under den russiske planleggingen av invasjonen i Ukraina.

Tre tilskudd til fremtidig etterretningsanalyse

Mange statsvitere har fulgt i Machiavellis fotspor og drøftet viktigheten av riktig og rettidig informasjon i politiske kommandostrukturer. I den kalde krigens første år banet Harold Lasswell (1948), William Whyte Jr. (1952) og en rekke andre veien for et forskningsfelt om etterretningsanalyse (Betts, 1978). Siden 1970-tallet har dette

feltet utviklet en rik og stadig mer spesialisert litteratur. Det er neppe noen risikabel spådom å hevde at i årene som kommer, vil denne litteraturen bli supplert med studier av Ukraina-krisen. Disse kommer til å drøfte Putins feilvurderinger, CIAs triumf og de europeiske ledernes benektelser.

Avsnittene som følger, skal ta denne diskusjonen litt på forskudd. Utgangspunkt er de mange overraskelsene som har omgitt invasjonen av Ukraina. Hvorfor overvurderte russerne sin egen angrepsevne så voldsomt? Hvorfor undervurderte de ukrainernes forsvarsevne så fatalt? Og hvorfor avviste europeiske statsledere de amerikanske advarslene om en russisk invasjon? Så må det legges til, at svarene på disse spørsmålene vil variere i form og grundighet med kildenes natur. Der kildene er skrinne, vil diskusjonene naturlig nok få spekulativt eller teoriavhengig preg.

Første tilskudd: Russiske feilvurderinger

Spørsmålet om russernes feilvurderinger er vanskelig å besvare fordi det finnes få åpne kilder. Empirien er tynn og diskusjonen vil lett få et hypotetisk preg. Miller og Belton (2022) er likevel overbevisende når de beskriver hvordan russiske etterretningstjenester må ha antatt at Ukrainas styresett var likt deres eget; at de umulig kan ha tatt inn over seg de betydelige endringene som hadde funnet sted i Ukraina etter selvstendighetserklæringen i 1991. Russerne kan umulig ha forstått at to opprør – oransjerevolusjonen i 2004–2005 og Euromaidan 2013–2014 – omformet Ukrainas politiske kultur slik at den utviklet seg annerledes enn den russiske. De kan ikke helt ha fordøyd at Ukraina, som en reaksjon på Russlands okkupasjon av Krym (2014), introduserte store forsvarsreformer – at forsvaret ble omstrukturert i tråd med vestlige forslag om intensjonsbasert ledelse (Sharpe & Creviston, 2015); at hær og luftforsvar fikk mer moderne våpen, inkludert amerikanske missiler som Stingers og Javelins (Sonne et al., 2022); at landets totalforsvar ble styrket og private beredskapsstyrker ble organisert (Akeimenko, 2018).

Full informasjon om disse endringene kan umulig ha nådd Russlands politiske ledelse – selv om de russiske etterretningstjenestene utvidet sine avdelinger for ukrainske saker voldsomt i månedene før invasjonen. Russiske ledere later til å ha vært ofre for det Irving Janis (1972) kaller «gruppetenkning»: at konformitetspress og hensynet til enighet blant rådgivere og beslutningstaker formet persepsjoner, snevret inn kriteriene for informasjonsutvelgelse og -tolkning og skapte hindringer for åpne diskusjoner av alternative vurderinger.

Det russiske konformitetspresset var betydelig. Og det kom fra toppen, fra Putin selv. Særlig etter 2014 utviklet han et særegent argument om Russlands historie og forhold til Ukraina (Snyder, 2018). Dette fikk sitt endelige uttrykk i en spesiell tolkning av russisk historie – en myte – som Putin publiserte på regjeringens hjemmeside i juli 2021. Mytens kjerne er en idé om at Ukraina ikke er noen selvstendig stat, men at det ukrainske folk er og alltid har vært en organisk del av det russiske.

Denne myten ble, som andre myter, vedlikeholdt ved hyppig repetering. Putin repeterte den selv ved flere anledninger, blant annet på pressekonferanser.

Flere fremstående russere har gjentatt den i artikler; blant dem er Dmitrij Medvedev, nestformann i Russlands nasjonale sikkerhetsråd. Alle medlemmene av Russlands væpnede styrker har vært pålagt å lese Putins artikkel. Dens resonnement har siden sommeren 2021 blitt banket inn i Russlands politiske elite. At artikkelen utgjør et sentralt element i den regjerende elitens politiske tankesett ble illustrert av det besynderlige møtet i Russlands sikkerhetsråd den 21. februar 2022. Rådets medlemmer stod frem, den ene etter den andre, og repeterte mytens elementer og Putins syn på Donbas og Ukraina – som om de ble hørt i lekse av en overbærende lærer. Dagen etter gjentok Putin myten i en lang fjernsynstale til det russiske folk i beste sendetid. To dager etter dette igjen invaderte russiske styrker Ukraina.

Putin har presset rådgivere og beslutningstakere inn i en konsensus om forholdet mellom Russland og Ukraina. Han har formet persepsjonene til Russlands politiske elite, snevret inn kriteriene for informasjonsutvelgelse og -tolkning, og hindret åpne diskusjoner av alternative vurderinger. Han har bidradd til en betydelig kognitiv lukking; stengt beslutningstakerne inne i en epistemisk boble (Hatlebrekke & Smith, 2010) og banet veien for analytiske feller som medlemmene av det sikkerhetspolitiske beslutningsapparatet har falt i.

Gruppetenkning er et viktig svar på hvorfor Putin-administrasjonen så fatalt kunne feilvurdere sin egen militære styrke og innbille seg at russiske soldater ville bli hilst velkommen som frigjørere i Ukraina. Men gruppetenkning er ofte knyttet opp mot andre analytiske feller. Én av disse er ønsketenkningfella. Den opprettholdes av mytiske forestillinger, bokstavelig tolkning av teorier eller av ideologiske doktriner. I Putin-regimets tilfelle, var myten om det russiske folkets enhet konsistent med en idé om at regjeringen i Kyiv bestod av korruperte, nynazistiske narkomane som danset etter USAs og Vestens pipe. De var i ferd med å reorganisere nasjonen etter høyrenasjonalistiske doktriner som splittet russernes naturlige treenighet og som var i strid med det russiske folkets interesser. Det er en voldsom retorikk. For utenforstående virker den ganske absurd. Men Taras Kurie (2022) og andre mener at Putin etter hvert ble overbevist av sin egen propaganda. Og i lys av den var det rimelig for russerne å forvente at når russiske soldater kom for å styrte dette forferdelige regimet, så ville de mottatt som frigjørere.

En nær slektning til gruppetenkning- og ønsketenkningfella er bekreftelsesfella. Den åpner seg som regel for beslutningstakere som har knapp tid og en overveldende informasjonsmengde. Når ting skjer fort, har beslutningstakere en tendens til å velge ut informasjon som bekrefter forutinntatte holdninger. I tiden før invasjonen av Ukraina festet både Putin-regimet og vestlige observatører seg ved ukrainske nasjonalister og grupper som bekjempet russisk-språklige utbrytergrupper i Donbas og Mariupol. Russerne festet seg særlig ved høyreekstreme grupper – som for eksempel den nasjonalistiske Azov-brigaden – og kalte dem for nazister. De hadde en tendens til å overdrive disse gruppenes betydning og bekreftet forestillingen om at Ukraina var infisert av en nynazistisk kabal.

En siste kilde til analytisk feilslutning i politikken er investeringsfella. Den åpner seg som regel for beslutningstakere som mottar dårlige nyheter, men som unnlater å justere den politiske kursen. Den er godt kjent fra finanslivet, hvor den er illustrert med investorer som ikke kvitter seg med aksjer og investeringer som begynner å gå åpenbart dårlig, men som fortsetter å dekke årlige underskudd i håp om at tidene snart blir bedre. Denne illustrasjonen har en parallell i stormakter som ikke vinner terreng i en kostbar krig på fremmed territorium, men som fortsetter å sette inn soldater i håp om at lykken skal snu. Investeringsfella har vært brukt til å forklare hvorfor USA fortsatte krigen i Afghanistan. Den kan også brukes til å forklare hvorfor Russland, trass i at det har vært lite fremgang å spore mange steder, har fortsatt krigen i Ukraina fremfor å gå med på forhandlinger om fred. Så lenge Putin-regimet sitter fast i investeringsfella, vil det mobilisere stadig flere soldater til tjeneste i Ukraina.

Andre tilskudd: Europeiske blindsoner

Gruppetenkning og etterretningsfeller er ikke forbeholdt autoritære styreformere. Alle regimer kan gå i slike feller. Etterretningsfeil er uunngåelige, fastslo Richard Betts (1978) ganske tidlig i fagfeltets utvikling. Overraskelser kan aldri bli helt eliminert, hevder Avi Shlaim (2011). Etterretningslitteraturen er rik på eksempler på feil også fra demokratiske land (Allison, 1969; Betts & Mahnken, 2003; Gill, 2005; Janis, 1972; Jervis, 1976; Wohlstetter, 1962). Var europeiske statsledere ofre for gruppetenkning høsten 2021? Gikk de rett i en etterretningsfelle? Og med begge beina?

CIA og Det hvite hus hadde detaljert kunnskap om Putins hemmelige invasjonsplaner allerede høsten 2021. De visste at det russiske hovedangrepet ville komme nordfra; at russiske styrker i Belarus ville rykke sørover mot hovedstaden Kyiv tidlig på året mens jorda fremdeles var frossen og kunne bære tunge panserkjøretøyer. Styrkene ville dele seg nord for Kyiv og etablere seg på hver sin side av byen. Russiske spesialstyrker skulle lande på Antonov-flyplassen like utenfor Kyiv, finne president Volodymyr Zelenskyj og erstatte ham med en president som adlød Moskvas ordre (Harris et al., 2022; Sonne et al., 2022).

Biden-administrasjonen advarte europeiske ledere ved flere anledninger. Advarslene ble møtt med betydelig skepsis i flere hovedsteder. Denne skepsisen vil bli drøftet i etterretningslitteraturen i mange år fremover. Amerikanerne har vært generøse med opplysninger, slik at det finnes informasjonskilder å øse av her. Én sentral kilde er foredraget som Haines holdt i Brussel den 17. november 2021, under sitt andre besøk for å advare USAs allierte mot russernes krigsplaner. Hun holdt foredraget for NATOs høyeste politiske organ, det nordatlantiske råd (Barnes & Schmitt, 2021; Esch et al., 2021). NATO-ambassadører fra alle alliansens medlemsland satt i salen. I diskusjonen som fulgte delte medlemslandene seg i to leirer: de engelskspråklige landene på den ene siden, EU på den andre (Follorou, 2022). I ukene som fulgte økte USA og Storbritannia våpenforsendelsene til Ukraina, mens Frankrike og Tyskland satset på forhandlinger med Putin. Det er fristende å tolke de forskjellige reaksjonene i lys av landenes historiske erfaringer.

De franske delegatene avviste blankt Haines' advarsel om en forestående invasjon. De minnet henne om CIAs tidligere faderer – om de politiserte analysene før invasjonen av Irak i 2003 og de feilslåtte beregningene av Talibans kapabiliteter før tilbaketrekningen fra Afghanistan bare et par måneder tidligere. Årsaken til den franske avvisningen var med andre ord en dyp mistillit til CIAs analyser. Denne mistilliten ble nok styrket av en rekke andre faktorer enn CIAs tidligere blundere.

Én av disse faktorene var kognitiv lukking, understøttet av en hoverende erindring av en fordums fransk triumf: minnet om hvordan utenriksminister Dominique de Villepin i FN i 2003 elegant advarte USA mot å invadere Irak. Sjansene for å finne masseødeleggelsesvåpen i Irak var minimale, sa han. Villepin trakk på analyser fra Frankrikes militære etterretningstjeneste, DRM (Moses & Knutsen, 2016, s. 267). DRM hadde hatt rett den gangen. Høsten 2021 var resultatet annerledes. Franskmennene tok utgangspunkt i Russlands og Ukrainas militære kapabiliteter og beregnet landenes styrkeforhold. Slik lignet den på nyrealismens stormaktsfokuserte nyttekostanalyse, og var ganske annerledes enn CIAs Putin-fokuserede argumenter. Franskmennene mente (liksom Mearsheimer) at dersom 100 000 russiske soldater rykket inn i Ukrainas fra baser i Belarus, var ikke dette nok til å garantere suksess i en erobringsskrig. Siden Putin og hans medarbeidere var rasjonelle beslutningstakere, ville de naturligvis forstå at en slik angrepskrig ville koste mer enn Russland ville få tilbake i form av økt sikkerhet.

Franskmennene ble fullstendig overrumplet da russiske styrker i Belarus invaderte Ukraina den 24. februar 2022. Men de ble ikke særlig forbauset da sjefen for Frankrikes militære etterretningstjeneste fikk sparken av en arg president Macron noen uker senere (Vincent, 2022).

Tyskland avviste også Haines' advarsler om overhengende krig. Det er nærliggende å se den tyske avvisningen som en dyp fornektelse. En russisk invasjon ville være en katastrofe for tyske ledere. Tyskerne var godt i gang med å fase ut kullkraft og utvikle atomkraftverkene sine. Dette hadde gjort dem dypt avhengig av russisk gass. Og de hadde fortsatt sitt grønne skifte uten dype tanker om de sikkerhetspolitiske konsekvensene. Tyskerne lukket seg for de amerikanske argumentene. De *kunne* ikke være sanne. For dersom amerikanerne hadde rett, ville det vise seg at Tysklands østpolitikk – basert på doktrinen om *Wandel durch Handel* – hadde vært basert på farlig ønsketenkning.

De tre baltiske landene hadde en stikk motsatt reaksjon: De aksepterte straks Haines' advarsel. Det er nærliggende å tenke at også deres reaksjon var en form for kognitiv lukking, men at denne ytret seg som det motsatte av blåøyd ønsketenkning: nemlig på svartsyn og frykt. Den var formet av at disse tre landene var blitt tvunget inn i Sovjetunionen som en del av Hitler-Stalinpakten i 1939, og i et halvt århundre hadde vært motvillige medlemmer i det sovjetiske imperiet. De var disponert til instinktivt å tro det verste om Russland. I dette tilfellet falt de baltiske instinktene overens med amerikanernes advarsler.

Storbritannia aksepterte også CIAs analyser. Både MI6 og GCHQ hadde samarbeidet med CIA (Miller, 2022), og hadde mer detaljert kunnskap om de

russiske disposisjonene enn Frankrike og Tyskland. Flere uker før invasjonen gikk Boris Johnson høyt ut med tydelige advarsler om at sjansen for et russisk angrep var betydelig. Den 23. januar gjentok utenriksminister Liz Truss advarslene, og la blant annet til at Putin-regimet hadde til hensikt å erstatte president Zelenskyj med Jevgenij Murajev, ukrainsk forretningsmann og lederen av det pro-russiske partiet *Nashi*.

Norge fulgte England og USA. Da den norske e-tjenesten presenterte sin ugraderte trusselvurdering for pressen den 11. februar 2022, pekte den tydelig på at Russland hadde samlet store militære styrker ved grensen til Ukraina i løpet av høsten. «Situasjonen har eskalert videre gjennom vinteren», het det i vurderingen. «I 2022 er det reell risiko for at Russland igjen invaderer Ukraina» (E-tjenesten, 2022, s. 33).

De tidligere østblokk-landene satt lenge på gjerdet. På den ene siden ga de, liksom de baltiske statene, uttrykk for at Russland var troende til litt av hvert. På den andre siden fastholdt de forestillingen om at Putin var en rasjonell statsleder: Han ville forstå at de om lag 100 000 russiske soldatene som var mobilisert langs Ukrainas grenser i nord ikke var nok til å gå seierrik ut av en erobringsskrig. Og selv om det stod ytterligere 90 000 russiske soldater mobilisert langs Ukrainas østgrense, var de samlede styrkene fremdeles i minste laget. For angrepskrigen skulle ikke bare vinnes militært. Etter en eventuell seier måtte russiske soldater okkupere dette vel-dige landet og holde befolkningen i ro mens nye makthavere vekslet den militære seieren inn i en ny politisk orden. Det var svært uklart om dette ville være mulig med de styrkene Russland hadde tilgjengelig. Landene i Øst-Europa resonnererte med andre ord langs de sammen linjene som Frankrike. De så et russisk angrep på Ukraina som en irrasjonell handling. Og de betraktet ikke Putin som noen irrasjonell leder. Tvert om, de holdt ham for å være rasjonell og kaldt kalkulerende.

Tredje tilskudd: Vellykkede amerikanske metoder

Foredraget som Avril Haines holdt i Brussel den 17. november 2021 bar bud om god amerikansk kunnskap om russernes invasjonsplaner. Men foredraget ble holdt i generelle vendinger. Haines delte konklusjonene til CIAs analyse med sine europeiske allierte, men sa lite eller ingenting om metodene eller kildene som var brukt.

Ifølge Harris et al. (2022) var det Putins artikkel fra juli 2021, «Russlands og Ukrainas historiske utvikling», som for alvor fikk CIAs analytikere til å gå Putins verdenssyn nærmere etter i sømmene og revurdere det amerikanske synet på russisk utenriks- og sikkerhetspolitikk.⁶ De antyder at CIAs forskningsmetode tok

⁶ Det er grunn til å tro at revurderingen går enda lenger tilbake. I det minste til 2014, da russerne invaderte Krym og igangsatte en kraftig desinformasjonsblitz. Alle Russlands offisielle uttalelser ble mottatt med en klype salt. Ingen opplysninger som kom fra Moskva kunne tas for god fisk – inkludert Putins uttrykk for bekymring over at Vesten ekspanderte østover. Dette åpnet døren for en revurdering av Russlands adferd Putins hensikter (Galeotti, 2019).

utgangspunkt i et postulat om at russerne hadde utviklet et nytt sikkerhetspolitisk konsept basert på en ide om etnisk enhet; og at CIA utviklet hypoteser – for eksempel at Putins argument ikke bare var propaganda, men at han faktisk hadde som ambisjon å gjenforene Russland, Belarus og Ukraina til ett rike – som de testet i lys av nyinnsamlet etterretning.

Hvor kom denne etterretningen fra? Haines røpet lite om hvordan den ble innhentet. Under foredraget viste hun knivskarpe satellittbilder av Russlands militære disposisjoner. Mange av bildene var hentet fra kommersielle selskaper, noe som viste at i dagens digitale verden er statslederes disposisjoner langt mer gjennomnsiktige enn før og at opplysninger som tidligere var foreholdt hemmelige tjenester, nå samles og selges av private selskaper. En god del informasjon er åpnet tilgjengelig på internett. Krigen i Ukraina er en enestående gjennomnsiktig krig.

Det er nærliggende å tro at CIA også hadde sine egne satellittbilder og sammenholdt disse med andre typer etterretning – både digital avlytting, speiling av signaler, hacking og god, gammeldags spionasje. Uansett kilder og metoder må amerikanerne ha vært dyktige. Allerede sommeren 2021 var de klar over at en liten krets russiske ledere var i full sving med å planlegge en storstilt invasjon av Ukraina. Harris et al. (2022) kommer med ganske oppsiktsvekkende påstander når de skriver at CIA skaffet seg «ekstraordinært detaljert» informasjon om Putins hemmelige krigsplaner fra «Russlands politiske ledelse, etterretningsapparat og i det militære, fra høyeste nivå til frontlinjene».

Det er naturlig å spørre om det var analytikere i løpende etterretning som først utviklet det nye konseptet for russisk utenrikspolitikk, formulerte hypoteser om Putins adferd og testet dem. Løpende etterretning skal, som navnet antyder, holde grunnleggende etterretning løpende oppdatert på aktuelle hendelser.⁷ Hovedformålet med løpende etterretning er å varsle. CIAs varsel om russiske krigsplaner var både vellykkede og viktige. Det er nærliggende å tenke at løpende etterretning vil bli betonet i årene som kommer, for verden er i ferd med å tre inn i en periode med større endring og mer uforutsigbarhet enn på lenge.

Konklusjon

Russlands invasjon av Ukraina kom som julekvelden på kjerringa. Dette skyldes i stor grad nyrealistenes innflytelse i akademiske miljøer. Med denne påstanden som utgangspunkt, åpnet denne artikkelen med en kritikk av nyrealismen, i den hensikt å identifisere denne populære tilnærmingens blindsoner. Nyrealismen gir en

⁷ Det er blitt mer vanlig å skille løpende etterretning fra grunnleggende etterretning. Grunnleggende etterretning samler kunnskap om et bestemt geografisk eller tematisk område. Denne kunnskapen må oppdateres og utvikles jevnlig. Løpende etterretning er informasjon om tidsmessig nærliggende og pågående hendelser. Den knyttes ofte opp til konkrete spørsmål eller operasjoner, særlig forbundet med nye utfordringer og trusler. Løpende etterretningsarbeid har som regel til hensikt å bidra til varsling.

ufullstendig analyse fordi den legger en overdreven vekt på det internasjonale systemnivået. Observatører fra områdestudier var jevnt over mer treffsikre i sine vurderinger av mulighetene for krig.

Her er det viktig å skyte inn at det ikke er noe galt i å betone systemnivået. Tvert om. En god oversikt over stormaktenes relative kapabiliteter og den internasjonale maktbalansen er et nødvendig utgangspunkt for all seriøs analyse av internasjonal politikk. Her er nyrealismen faktisk en god teori. Den utfører på en utmerket måte de samfunnsvitenskapelige teoriens fremste oppgave: å gi en generelt og forenklet oversikt over grunnleggende elementer i verden. Poenget her er at nyrealismen kun er et første skritt. Den er utilstrekkelig for en full analyse. Dersom nyrealismen blir stående alene, blir bildet *for* enkelt. For selv om statssystemets konstellasjoner legger føringer på menneskelig handling, er det likevel mennesker som tar beslutningene til syvende og sist.

Den klassiske advarselen ble formulert av Graham Allison (1969), som i sin vurdering av Cuba-krisa – den som brakte verden til terskelen av atomkrig i 1962 – understreket faren ved det han kalte den enkle rasjonelle aktørmodellen i internasjonal analyse. Ifølge Allison ville enkle nytte-kostmodeller gi et enkelt oversiktsbilde av verden og utvikle enkle maktbalanseargumenter. I kraft av slike modeller kan enhver rimelig opplyst person skaffe seg overblikk over de grunnleggende styrkeforholdene mellom verdens stormakter, uten å hente inn empiriske detaljer. Styrken i nyrealismen ligger nettopp i dette: at den gir en enkel oversikt av verden. Men her ligger også nyrealismens fremste fare: Den gir en følelse av å få innsikt i storpolitiske konstellasjoner uten nødvendigvis å ha noen forståelse for den historiske situasjonen som ligger bak eller den politiske kompetansen som ligger under. For å få en dypere forståelse er det nødvendig å innhente empiri om en rekke andre forhold. For eksempel om de enkelte statenes regimetyper og beslutningsprosesser, om statsledernes agenda, ambisjoner og deres mange hensyn og avveininger.

Iver Neumann skriver (i sitt bidrag til denne spalten) at man må ha empiri og områdekunnskap på plass. Man må «kunne sitt felt og kjenne sin begrensning», betoner han. Og med rette. Det bekrefter konklusjonen om at nyrealismen er et godt utgangspunkt. Den er nødvendig, men ikke tilstrekkelig. Det er ikke nyrealismen som gir den beste oversikten. Da er det snarere den nyklassiske realismen (Toje & Kunz, 2012), som med sine mange analysenivåer, gir en fyldigere og bedre analyse.

Franskmennene kom åpenbart til den samme konklusjon etter at den russiske invasjonen i Ukraina hadde tatt dem så grundig på senga. I et sjeldent åpenhertig intervju med *Le Monde*, innrømmet sjefen for den franske generalstaben at Frankrikes militære etterretning (DRM) hadde feilvurdert russernes kostnads kalkyler (Vincent 2022; se også Guisnel, 2022).

Den avskjedigede sjefen for DRM, Eric Vidaud, tok imidlertid til motmæle. Han forsvarte seg med at DRMs oppdrag var å overvåke russerne militære disposisjoner og beregne deres militære kapasiteter. Dette hadde DRM gjort med flid og stor nøyaktighet. Det lå imidlertid ikke i DRMs mandat å tolke russernes intensjoner,

understreket Vidaud, som dermed skjøv ansvaret for den franske fadese over på andre. Samtidig antydte han at betegnelser som «riktige» og «gale» analyser er malplasserte begrep i storpolitiske konflikter.

Sikkerhetspolitiske kalkyler er ikke noen vanlig værvarsling, heller. De forholder seg ikke til fysiske systemer som adlyder naturens lover. De forholder seg til menneskelige samspill, komplekse sosiale forhold og psykologiske relasjoner. Under fredelige forhold legger politiske ledere stort sett an på å følge internasjonale normer og regler og være tydelige og forutsigbare. Men i krise og krig kan de satse på det motsatte. Da kan de heller legge an på å være uforutsigbare, for de vil unngå å sette motstanderen i stand til å forutsi deres neste trekk. I situasjoner preget av usikkerhet og rivalisering kan ledere bløffe og lyve for å forvirre og overraske fordi dette kan gi dem en psykologisk fordel.

I en verden med spenning og konflikt, blir desinformasjon, finter og lureri en del av det storpolitiske spillet. Hensikten er å overraske. Den er å frembringe etterretningssvikt hos motstanderen. Slik sett er etterretningssvikt uunngåelig. Det er ikke noe som bare kjennetegner autokratiske regimer. Den franske generalstabssjefens innrømmelse viser nettopp dette. Frankrikes politiske ledelse ble lurt.

Noen ganger blir ledere lurt fordi det er dette motspilleren har forsøkt å få til. Russerne har drevet med desinformasjon lenge. De planla invasjon av Ukraina samtidig som de forvirret og forledet vestlige ledere. De holdt igjen på gassforsyningene til Europa allerede høsten 2021 for å få europeerne til å tære på gassreservene i løpet av vinteren og la gassknapphet og høye priser svekke både moral og motstandsevne når krigen kom. Mot slutten av 2021 mobiliserte russerne om lag 190 000 soldater langs Ukrainas grenser i nord og øst. De fremstilte dette først som en øvelse. Da vestlige observatører ble urolige, mottok Putin statsledere til personlige samtaler. Han vedlikeholdt illusjonene til Emmanuel Macron og Olaf Scholtz om at det fantes en fredelig løsning på Ukraina-krisen. Helt til det siste.

Men andre ganger er etterretningssvikten selvforskyldt. Som i det russiske tilfellet. Putin-regimet viklet seg inn i selvskapte illusjoner under forberedelsene til invasjonen av Ukraina. Putin-regimet gikk i flere skjebnesvangre, selvforskyldte feller. Betydelige årsaker til dette finnes i Putin-regimets patrimoniale struktur. Blant annet dette at regimet inneholder hindringer for åpne diskusjoner og fri informasjonsflyt. Dersom vi skal tro Skigin (2017) og andre, representerer Putins regime en særegen, nypatrimonial styreform hvor ministre, rådgivere, analytikere, agenter og saksbehandlere er klienter som tjener patroner på nivået over. Det er ulønnsomt å bryte med den allmenne mening. Det er farlig å ha meningers mot. I et slikt regime tenker klientene på å sikre seg selv og sin egen stilling. De kan til og med falle for fristelsen til å pynte på den informasjonen de sender oppover i systemet. Thomas Sowell (2015, s. 197) har uttrykt det generelle prinsippet i et nøtteskall: «Hvis du ønsker å hjelpe dine medmennesker, sier du sannheten; hvis du ønsker å hjelpe deg selv, så sier du det de ønsker å høre».

Når styresettet gjør at systemets patroner får den informasjonen klientene deres tror de ønsker å høre, gir dette dem et dårlig faktagrunnlag for planlegging

og handling. Systemets dynamikk farger og fordreier meldingene som analytikere og saksbehandlere sender sine overordnede. Dette kan bidra til ensretting, kognitiv lukking og gruppetenkning på politisk nivå (Gill, 2005; Hatlebrekke & Smith, 2010).

Nypatrimoniales relasjoner kan også gjøre systemet sårbart på andre måter. Mangel på åpenhet legger tingene til rette for korrupsjon. Og dette kan redusere hele samfunnets effektivitet. Russland er et av verdens mest korrupte samfunn. Det befant seg i 2021 på 136. plass på en liste over verdens 180 mest korrupte land. Med en skåre på 29 poeng av 100 mulige (og godt under verdensgjennomsnittet på 43 poeng), fikk Russland samme poengsum som Angola, Liberia og Mali. Det internasjonale OCCRP-nettverket har dokumentert hvordan det russiske forsvaret er blitt uthulet av korrupsjon (OCCRP, 2022). Adrian Zorzut (2022) har dokumentert hvordan russiske offiserer har stjålet utstyr verd milliarder av rubler fra militære beredskapslagre og solgt det på svartebørs. Russiske lastebiler kjørte seg fast på vei mot Kyiv fordi originale deler var stjålet og erstattet av billige produkter som raskt gikk i stykker.

I et patrimonialt system kan det være vanskelig å skille pålitelige rådgivere fra det Machiavelli kaller smigrere eller opportuniste, det vil si tjenestemenn som søker å verne egen stilling, øke egen makt og – dersom regimet bruker drap og frykt for å skaffe seg lydighet – redde familien og eget liv. I et patrimonialt system hvor tilliten er liten, er det få oppmuntringer til konstruktiv deltakelse og kollektivt ansvar. Soldater adlyder ordre. Saksbehandlerne sminker rapporter. Alle er forpliktet overfor sjefen, men de sitter helst på gjerdet. Hver enkelt kan satse på flere hester og være forberedt på å tjene nye herrer dersom de politiske vindene skulle skifte. Dette forklarer ikke hvorfor Putin var så dårlig informert, men det kan kaste lys over hvorfor amerikansk etterretning var så godt informert. For det er nærliggende å tro at patrimoniale relasjoner og frykt ikke bare kan utnyttes av landets egne styresmakter, men også av utenlandske agenter. Et korrupt regime kan tilby muligheter for å lytte på og samle informasjon om både det ene og det andre.

Om forfatteren

Torbjørn L. Knutsen er professor i internasjonal politikk på Institutt for sosiologi og statsvitenskap ved Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet (NTNU) i Trondheim, og professor II ved Luftkrigsskolen. Han har skrevet om internasjonale konflikter, utenrikspolitikk, internasjonal politisk teori og samfunnsvitenskapelige forskningsmetoder.

Referanser

- Akimenko, V. (2018, 22. februar). *Ukraine's toughest fight: The challenge of military reform*. Carnegie Endowment for International Peace.
- Allison, G. (1969). Conceptual models and the Cuban missile crisis. *American Political Science Review*, 63(3), 689–718.
- Barnes, J. E. & Schmitt, E. (2021, 19. november). US warns allies of possible Russian incursion as troops amass near Ukraine. *New York Times*.

- Betts, R. K. (1978). Analysis, war, and decision: Why intelligence failures are inevitable. *World Politics*, 31(1), 61–89.
- Betts, R. K. & Mahnken, T. G. (Red.). (2003). *Paradoxes of strategic intelligence*. Frank Cass.
- Den norske Atlanterhavskomiteé. (2022, 7. februar). *The return of great power politics: America in the 21st century*. <https://www.atlanterhavskomiteen.no/arrangement/the-return-of-great-power-politics-america-in-the-21st-century>
- Diamond, L. (2002). Thinking about hybrid regimes. *Journal of Democracy*, 13(2), 21–35.
- Esch, C., Hebel, C., Nelles, N., Gebauer, M. & Schult, C. (2021, 17. desember). Putin's move to destabilize Ukraine. *Spiegel International*.
- E-tjenesten. (2022). *FOCUS 2022*. Forsvaret.no.
- Follorou, J. (2022, 4. mars). Comment le scénario d'une invasion russe en Ukraine a divisé les services secrets occidentaux dès l'automne. *Le Monde*.
- Galeotti, M. (2019) *We need to talk about Putin: How the west gets him wrong*. Ebury.
- Gel'man, V. (2016). The vicious circle of post-Soviet neopatrimonialism in Russia. *Post-Soviet Affairs*, 32(5), 455–473.
- Gel'man, V. & Zavadsкая, M. (2021). Exploring varieties of governance in Russia. *European-Asia Studies*, 73(6), 971–988.
- Gill, P. (2005). Politization of intelligence: Lessons from the invasion of Iraq. I H. Born, L. K. Johnson & I. Leigh (Red.), *Who's watching the spies?* (s. 12–33). Potomac Books.
- Guisnel, J. (2022, 24. april). Le renseignement militaire français en crise. *Le Point*.
- Hale, H. E. (2010). Eurasian politics as hybrid regimes. *Journal of Eurasian Studies*, 1(1), 33–41.
- Harris, S., deYoung, K., Khurhudyán, I., Parker, A. & Sly, L. (2022, 16. august). Road to war. *Washington Post*.
- Hatlebrekke, K. A. & Smith, M. L. R. (2010). Towards a new theory of intelligence failure? The impact of cognitive closure and discourse failure. *Intelligence & National Security*, 25(2), 147–182.
- Janis, I. (1972). *Victims of groupthink. A psychological study of foreign-policy decisions and fiascoes*. Houghton Mifflin.
- Jervis, R. (1976). *Perception and misperception in international politics*. Princeton University Press.
- Keiger, J. (2022, 2. april). Who's to blame for France's catastrophic intelligence failure in Ukraine? *The Spectator*.
- Kuzio, T. (2022, 28. juli). Putin belied in his own propaganda and totally underestimated Ukraine. *The Atlantic Council*.
- Laruelle, M. (2020). Making sense of Russia's illiberalism. *Journal of Democracy*, 31(3), 115–129.
- Lasswell, H. D. (1948). The structure and function of communication in society. I B. Lyman (Red.), *The communication of ideas* (s. 37–51). Harper and Brothers.
- Levitsky, S. & Way, L. A. (2002). The rise of competitive authoritarianism. *Journal of Democracy*, 13(2), 51–65.
- Machiavelli, N. (1961). *The prince* (G. Bull, Overs.). Penguin.
- Mearsheimer, J. (2014). Why the Ukraine crisis is the west's fault. *Foreign Affairs*, 93(5), 77–89.
- Mearsheimer, J. J. (2022). *The return of great-power politics: America in the 21st century*. Den norske Atlanterhavskomiteé. <https://www.atlanterhavskomiteen.no/arrangement/the-return-of-great-power-politics-america-in-the-21st-century>
- Miller, G., & Belton, C. (2022, 19. august). Russia's spies misled Kremlin as war looms. *Washington Post*.
- Moses, J. W. & Knutsen, T. L. (2016). *Ways of knowing*. Macmillan.
- OCCRP (Organized Crime and Corruption Reporting Project). (2022, 13. april) A most reliable ally: How corruption in the Russian military could save Ukraine. <https://www.occrp.org/en/blog/16192-2022-04-07-16-58-47>
- Putin, V. (2021). *On the historical unity of Russians and Ukrainians*. <http://en.kremlin.ru/events/president/news/66181>
- Sharpe, J. D. & Creviston, T. E. (2015, 30. april). *Understanding mission command*. The United States Army. https://www.army.mil/article/106872/Understanding_mission_command/
- Shlaim, A. (2011). Failures in national intelligence estimates: The case of the Yom Kippur War. *World Politics*, 28(3), 348–380.
- Skigin, P. (2017). Putin's Russia as a neopatrimonial regime. *Ideology and Politics*, 2(8), 9–33.
- Snyder, T. (2018). *The road to serfdom*. Crown.
- Sonne, P., Khurshudyán, I., Morgunov, S. & Khudov, K. (2022, 24. august). Battle for Kyiv. *Washington Post*.
- Sowell, T. (2015). *Wealth, poverty, and politics*. Basic Books.
- Taylor, B. D. (2011). *State building in Putin's Russia: Policing and coercion after communism*. Cambridge University Press.

- Taylor, B. D. (2018). *The code of Putinism*. Oxford University Press.
- Toje, A. & Kunz, B. (Red.). (2012). *Neoclassical realism in European politics*. Manchester University Press.
- Vincent, E. (2022, 31. mars). Guerre en Ukraine: départ du chef du renseignement militaire français sept mois après sa nomination. *Le Monde*.
- Waltz, K. N. (1979). *Theory of international politics*. Addison-Wesley.
- Weber, M. (1922). Paternalism and patrimonialism. I M. Weber, *Economy and society* (G. Roth & C. Wittich, Red.). University of California Press.
- White House. (1996). *A national security strategy og enlargement and engagement*. White House.
- Wohlstetter, R. (1962). *Pearl Harbor: Warning and decision*. Stanford University Press.
- Whyte, W. H. Jr. (1952). Groupthink. *Fortune*, 114–117.
- Zazut, A. (2022, 3. september). Inside Putin's hopelessly corrupt army as generals 'steal billions' and soldiers 'flog gear on Russian EBAY'. *The Sun*.

Abstract in English
**Surprises Rarely Come Alone. On Misunderstandings,
Myths and the Invasion of Ukraine**

Russia's invasion of Ukraine was a bolt from the blue. Among the chief reasons for the surprise were simplistic preconceptions – entrenched beliefs and routine views that upheld easy assumptions about the behaviour of sovereign states. Some of those preconceptions have been cultivated by the so-called neorealist approach to international relations. This article begins by identifying significant blind spots in the neorealist approach. It proceeds by exploring phenomena that neorealism overlooks, such as systems of governance and thought. It argues that Russia's peculiar system of governance – here referred to as Putin's neo-patrimonial regime – exercised a formative influence on the foreign policy views of Russian decisionmakers and their decision to invade Ukraine. The article then refines the notion of surprise, showing surprises were unevenly distributed in the international system. It discusses how Russia was taken aback by Ukraine's resistance and by its own military failures. And it argues that the leading powers of the EU were shocked by the Russian invasion, whereas the Atlantic powers were not. In fact, the Biden administration had long warned its NATO allies about the likelihood of invasion. Why were these warnings not heeded by countries like Germany and France? The article concludes with some speculation on the strengths of US intelligence and on the sources of intelligence failure in Germany and France.

Keywords: international relations · neorealism · neo-patrimonialism · Russia · Ukraine · intelligence · intelligence failure · groupthink · cognitive closure